

AZ IRODALMI SZÖVEGEK RETORIKAI OLVASÁSÁNAK
ESETLEGES ÉRTELMETLENSÉGÉRŐL
Illegitim gondolatok tanulás közben
(Quintilianus-olvasónapló)

Rezümé

Quintilianus *Szónoklattan* című műve második könyvének tizedik fejezetében lemond az irodalomnak mondott területről (*genus demonstrativum*). Emiatt felmerülhet, hogy az irodalmi szövegek retorikai olvasása eredeténél fogva értelmetlen. Az *Institutio oratoria* azonban azért lehet az irodalmi szövegek olvasásának vezérfonala mégis, mert megtartotta filozófia és grammatika, etika és bemutató beszéd, *argumentatio* és *elocutio* aktívan ható feszültségeit.

KULCSSZAVAK: retorika, Quintilianus, bemutató beszédnem, irodalom, érvelés, elokúció

*Abstract – Über die angebliche Sinnlosigkeit
des Lesens der literarischen Texte*

In dem zehnten Kapitel des zweiten Buches der Rhetorik – verzichtet Quintilianus (Quintilian) auf das Gebiet der Literatur (*genus demonstrativum*). Es kann den Eindruck wecken dass das Lesen der rhetorischen Texte grundsätzlich sinnlos sei. Die Unterweisung in der Redekunst kann trotzdem der rote Faden des Lesens der literarischen Texte sein, weil die Spannung zwischen Philosophie und Grammatik, Ethik und Genus Demonstrativum, *Argumentation* und *Elocution* aufrechterhalten hat.

SCHLÜSSELWÖRTER: Rhetorik, Quintilianus, Genus demonstrativum, Literatur, Argumentation, Elocution

„A politikai játszmákat jelenleg nem a játszma lejátszása jelenti, hanem a játék megkezdése előtti eldöntésük.”
(Tamás Gáspár Miklós)¹

„[M]ielőtt bármit mondasz, pozicionáld ellenfeledet valahol az illegitimitás mezőjében, és akkor már érvekre sem lesz igazán szükség.”

(Kovács Zoltán)²

---

¹ TAMÁS Gáspár Miklós: *Publi, Élet és Irodalom* 2013. 02. 15. 6.

² KOVÁCS Zoltán: *Professzorok írták, Élet és Irodalom* 2013. 02. 15. 1.

I. Kontextus

Fúnek-fának büszkén híresztelem: az elmúlt szemeszter jelentős hányadát Marcus Fabius Quintilianus *Institutio Oratoria* című művének olvasásával töltöttem. Azt azonban csak az efféle bensőséges (szakmai és baráti) körökben szoktam bevallani, hogy magyarul olvastam a *Szónoklattant*.³

A Quintilianus viszonylag behatónak mondható ismeretével történő alszerény dicsekvés (többek között) hatékony párkereső textus, ahogy tapasztalataim szerint napjainkban szinte bármiféle mű ismeretével imponálni lehet, amit a megcélzott személy nem ismer – s a klasszikus műveltség területén ezen művek száma folyamatosan és e szempontból örömteli módon: nő. A tudás (ahogy egy Németh Gábor nevű magyar író nemrégiben kivételes tömörséggel, középiskolás közegben, motivációs cézzal és jelentős hatással megfogalmazta:) *szexi*.

Az azonban, hogy Quintilianust magyarul olvastam, szakmailag nehezen tolerálható magatartás. Hivatásunk hagyományaihoz méltatlan, közönséges, alantas, primitív, végeredményben tehát illegitim módon juttattam hozzá friss retorikai ismereteimhez. Ha esetleg közzé kívánnám tenni a tanulás közben támadt gondolataimat és megfontolásaimat, azt aligha tehetném szakközlöny hasábjain, az ItK tudós (bár Quintilianust néha talán még nálam is kevésbé ismerő) szerkesztői szinte bizonyosan visszaküldenék a kéziratomat. Ez a tudományos környezet erős közlés-kényszerrel párosuló illegitim ismeretszerzés esetében esszére kényszerít tehát, amit azonban a műfajt sújtó szakmai *anathema* miatt aligha fogok megírni. Bizonyos gondolatok nem látják meg a napvilágot, nem juthatnak el a nyilvános diskurzus édenébe, kiűzettek onnan. A diskurzuspártnerek ritkítása a gondolatokat is ritkítja.

Most, kihasználva e jelen kör bensőséges voltát, mégis megpróbálom összeszedni minden bátorságomat, és mondok egy példát.

II. Példa

II. 1. Első rész

Amikor az i. sz. első évszázad utolsó évtizedének közepe táján Quintilianus megírja retorikai összefoglaló művét, az egyik legalapvetőbb problémája az, hogy a filozófia etikának nevezett része, ami korábban a retorikához tartozott, a szónokok meg a rétorok hanyagsága és nemtörődömsége miatt átkerült a filozófiába. A retorika elvesztette a beszélő személyiségében rejlő ősi alapjait, az eszközrendszer elszabadult: a retorika

³ Marcus Fabius QUINTILIANUS: *Szónoklattan*, ford.: ADAMIK Tamás, CSEHY Zoltán, GONDA Attila, KOPECZKY Zita, KRUPP József, POLGÁR Anikó, SIMON L. Zoltán, TORDAI Éva, szerk.: ADAMIK Tamás, Pozsony, Kalligram, 2008.

kának nevezett *arsot* rossz emberek immár hatékonyan használhatják rossz célok elérésére is. A szerző éppen ezért nagy vehemenciával veti bele magát az etikai dimenzió visszanyerésének számára döntő jelentőségű feladatába. Ezt a törekvést már a mű szerkezete, tartalomjegyzéke is világosan felmutatja. A szónok munkáját megelőző műveletekkel foglalkozó első, a retorika mibenlétét tárgyaló második, az *inventio* (és a *dispositio*) kérdéseinek szentelt öt és az *elocutio* feladatait (a *memoria* meg a *pronuntiatio* problémáival összehangoltan) taglaló következő négy könyv után a tizenkettedik, utolsó könyv teljes egészében a rétor etikájával foglalkozik (szerkezeti arányok: 1 – 1 – 5 – 4 – 1). *Inventio* és *elocutio* a visszanyert etika és az azt visszanyerni segítő pedagógia szellemében: ez Quintilianus összegző, egyben a retorika további fejlődésének fontos kiindulópontját képező művének egyik alapgondolata.

Quintilianus munkájának másik alapproblémája az, hogy ez idő tájt a retorikát a grammatika felől is támadások érték, s ennek következtében a szónoklattan egy másik területen is veszteségeket szenvedett el. „Ennek két oka van: a rétorok, legalábbis a mieink, kötelességük egy részét mellőzték, a grammatikusok pedig mások feladatát vállalták magukra. Az előbbieket ugyanis csak azt tartják kötelességüknek, hogy gyakorolják magukat az iskolai próbabeszédek előadásában, tanítsák a mintabeszédek előadásának tudományát, és ezt a jártasságot másokban is kifejlesszék, miközben előadásaik csupán a tanácsadó [*genus deliberativum*] és törvényszéki [*genus iudiciale*] beszédekre terjednek ki (hiszen a többit [a *genus demonstrativumot*, a bemutató beszédet], mint a szakmájukhoz nem tartozót, lenézik), az utóbbiak viszont nem elégedtek meg azzal, hogy átvállalták, ami kimaradt [a *genus demonstrativumot*, a bemutató beszédet] (ezt végeredményben még meg is kellene köszönnünk nekik), hanem még a megszemélyesítésekre [*prosopopoeia*] és a tanácsadó mintabeszédekre [*suasoria*] is lecsaptak, pedig ezek róják a legnagyobb terhet a szónokra.” (II, 1, 1–2.) Amikor azonban Quintilianus gondolatmenetében eljut a bemutató beszéd retorikai visszanyerésének lehetőségéhez (II, 10: *Az iskolai próba- és mintabeszédek használatáról*), álláspontja különös módon felpuhul, restaurációs vehemenciája váratlanul megszűnik. A kezdő szónokok fő feladatául ő is csak a tanácsadó és a törvényszéki beszédet teszi meg (II, 10, 1), felveti annak lehetőségét, hogy az ifjak esetleg egyáltalán ne beszéljenek soha ún. *költői* tárgyokról (II, 10, 5), végül pedig jó adag lenézéssel beszél azoknak a stíluselemeknek a használatáról, amelyek – elsősorban a bemutató beszéd válfajaiban – a hallgatóság mindig megvetendő elkápráztatását szolgálják (II, 10, 11).

Quintilianus olyan pillanatban írta meg művét, amelyben a filozófia és a grammatika (ez utóbbit ő néha *litteraturának* nevezi) egyszerre kaszált bele a retorika réjtjébe: előbbi az etikától, utóbbi a bemutató beszédnemtől próbálta megfosztani. Quintilianus műve az előbbit visszaszerzi, az utóbbiról lemond – s talán épp azért mond le az utóbbiról, mert az előbbit visszaszerzi. Bármennyire praktikusnak, *forum*-orientáltak tűnik is a mű, Quintilianus a retorika végső értelmének valójában azt

tartja, hogy az ember, ez a beszélő állat ennek az *ars*nak a segítségével perfektálhatja saját legfőbb megkülönböztető jegyét, a beszédet (II, 16, 18–19). Mivel azonban a szónoklás értelme elválaszthatatlan az erkölcsös beszélőtől, az erényes férfiútól (II, 17, 43), erre a kiművelés-tervezetre ráépül egy olyan, magát férfiasnak elgondoló, elsősorban az argumentációra építő, a művet teljes egészében, minden ponton átható stiláris eszmény, amellyel az elsősorban a bemutató beszédhez kapcsolt, elocutio-központú, nőies jellegű elkápráztatás-igény összeegyeztethetetlen. A szónok éppenséggel beszélhet olykor szépen is, ám „közben ne feledje, hogy amint a zöld takarmánytól felfúvódott négylábúakat is érvágással gyógyítják, s csak azután terelik őket vissza az erőnlét megtartásához szükséges takarmányhoz, úgy neki is meg kell majd szabadulnia a fölösleges kövérségtől, s ki kell magából engednie a romlott nedveket, ha erős akar maradni” (II, 10, 6). Az argumentatio száraz takarmánya az igazán fontos. Az elocutio zöldsegei puffasztó hatásúak, hizlálnak, elgyengítő méregként hatnak. Az általuk uralt genus demonstrativumnak a grammatika által történő elfoglalása nem igazán érzékeny területi veszteség. A retorika lemondhat róla.

A probléma ezzel csupán annyi, hogy a genus demonstrativum nagyjából az a terület, amit ma irodalomnak nevezünk. Quintilianus, műve második könyvének tizedik fejezetében viszonylag látványosan lemond erről a területről. Retorikája a beszéd és nem az irodalom perfektálására lett optimalizálva. Lehet, hogy a retorika alkalmatlan az irodalom magyarázatára. Lehet, hogy az irodalom (nagyjából idősámításunk kezdeteitől) a grammatikusoké. Lehet, hogy az irodalom a litteratura terepe. Könnyen meglehet, hogy az irodalmi szövegek retorikai olvasása értelmetlen.

Meg kell jegyezmem, hogy a gondolatmenetemben központi szerepet játszó utóbbi azonosítást (nevezetesen, hogy a genus demonstrativum nagyjából azonos lenne az irodalommal) szintén illegitim módon szereztem be: Jankovics László kollégánk és barátunk mondogatta Pécssett, csütörtök estéknél, sokszor, amikor csak irodalomról beszélgettünk, minden egyes alkalommal, többször is. Én, saját használatra, mégis elfogadhatónak tartom. Aligha vitatható, hogy Petőfi Sándor *Nemzeti dala* tanácsot akar adni abban a közösen megtanácskozandó kérdésben, hogy rabok legyünk-e vagy inkább szabadok, az sem cáfolható, hogy Fjodor Mihajlovics Dosztojevszkij *Bűn és bűnhődése* vagy Déry Tibor *Ítélet nincs* című regénye nem nélkülözik a törvényszéki retorika elemeit, ám az irodalmi szövegek többsége elsősorban abban a kérdésben kíván állást foglalni (azt tárgyalja, arról kíván ítéletet hozni), hogy a szóban forgó beszéd tárgy szép-e vagy rút – noha természetesen minősítés nélküli terepre igyekszik, vagy ahogy Ottlik Géza halhatatlanul megfogalmazta: szándéka szerint vissza kíván menni a vélemények elé. Arról most nem is szólva, hogy az irodalmi szövegek (köztük a régi magyar költészet darabjai, nem utolsósorban Balassi Bálint és Rimay János néhány kitüntetett mű-

ve⁴) különösképpen hajlamosak arra, hogy érveiket az *elocutio* lehetőségeinek argumentatív felhasználásával állítsák elő. Ha jól meggondoljuk, Petőfi Sándornak a szabadság mellett és a rabság ellen felhozott legsúlyosabb érve teljességgel metaforikus nyelvű és kirekesztőlegesen esztétikai természetű: ugyebár az nevezetesen, hogy *fényesebb* a láncnál a kard, jobban *ékesíti* a kart. Az irodalmi szövegek döntései, igazolván demonstratív eredetüket, tartalmukban és formájukban – e kettő gyakorta egy, vagy még annál is kevesebb – a szép és a rút ellentétének tengelyén mozognak.

II. 2. Második rész

Miután Quintilianus, művének a III.-tól a X. könyvig terjedő részében, részletesen kidolgozta az *inventiora* és az *elocutiora* koncentráló retorikai rendszerét, a XI. könyvben, felkészülésül a teljes egészében a szónok etikájával foglalkozó XII., utolsó könyvre, az illőség (*aptum*), az emlékezet (*memoria*) és az előadás (*actio, pronuntiatio*) kérdéseiben merül el. Számára természetesen egyetlen pillanatilag sem kétséges, hogy a téma és az előadás szituációja a legapróbb részletekig menően meghatározza a beszéd stílusát (XI, 1, 7–11.), hogy az értelem a fontos, nem pedig a szavak (XI, 3, 89.). A metafizikai értelemben is autentikus beszéd eredendő eszménye pedig kényszerítő erejű logikával vezet el a bemutató beszédnem nyilvános kivégzéséhez. Aki ráér arra, hogy beszéd közben az *elocutio* értelmében, a szavak szintjén is ékesszóló legyen, nem áttetsző stílusával eltakarja és végérvényesen megsemmisíti saját mondandóját (XI, 1, 50., a tágabb kontextushoz lásd még: XI, 1, 48–59.). A gyönyörűség a jelentés halála.

Mindennek természetesen az emlékezésre és az előadásra nézve is jócskán vannak következményei. Ha például valakinek gyenge az emlékezőtehetsége, akkor ne a beszéd részletes megfogalmazását, végső nyelvi kidolgozását, hanem csupán annak logikai vázát, gondolatmenetét igyekezzen megjegyezni – a konkrét kifejtést, amikor eljön az ideje, majd aktuálisan rögtönzi (XI, 2, 48.). „De még ez sem jelent megoldást a gyenge emlékezetre, hacsak nem azoknál, akik kifejlesztették a rögtönzéses szónoklás képességét magukban. Ha pedig valaki mind a kettőben gyenge, annak azt javaslom, ne gyötörje magát a szónoki előadással, és ha az irodalomhoz konyít valamit, inkább írásra adja a fejét – de az ilyesmi ritka balszerencse” (XI, 2, 49.). Quintilianus rendszerének ezen a pontján az irodalom kizárólag az élőszóbeli előadást illető intellektuális képességek tekintetében halmozottan hátrányos helyzetű (gyenge emlékezetű, élőszóban fogalmazni pedig képtelen) néma nyomorultak kényszerszemenedéke.

A korántsem előzmények nélküli, de elsősorban mégiscsak Quintilianus művének XII. könyve által elhíresült meghatározás szerint az irodalomra ítélt szerencsétlennel szemben a „derék és beszédben jártas férfiú” (*vir bonus bene peritus*) az, aki „sugárzóan, fennköltén és gazda-

---

⁴ Lásd pl.: SZILASI László: *Argumentatív tropológia és tropologikus argumentáció Balassináé. Az Adj már csendességet... példája. (Retorikai elemzés).* Hungarológiai Közlemények 2005/1, 63–75.

gon vezényeli az ékesszólás seregeit, melyek mindenünnen feléje áramlanak” (XII, 11, 78.). Ez a bölcs római ember, ez a valódi antik polgár (XII, 2, 7) visszaköveteli, és mint visszaperelt tulajdont, visszavezeti a filozófiát az ékesszólás testébe (XII, 2, 9). A filozófia fizikából, etikából és logikából tevődik össze, de ebben a kontextusban természetesen az etika áll a gondolkodás és az érvelés centrumában. Quintilianus könnyedén visszaperli a filozófiától a logikát és a természetre vonatkozó ismereteket: az egyiket mint a szónoklattan épületének alaptudományát, a másikat mint a szónoki beszédek legátfogóbb tárgyát vezeti vissza a retorika testébe (XII, 2, 10–23). Ahhoz azonban, hogy a rendszere szempontjából alapvető fontosságú etikát is visszaszerezze, saját eddigi gondolatvezetésének következményeként olyan elemre kell hivatkoznia, amelyről korábban már többször is zajosan és látványosan lemondott: „Mit mondjunk a szónoki beszéd harmadik fajtájáról, amelynek célja a dicséret és feddés? Hát nem a jó és a rossz értelmezésén alapul?” (XII, 2, 16).

Az autentikusság és az illőség szempontjai miatt Quintilianusnak korábban szükségszerűen le kellett mondania a bemutató beszédnem számára túlságosan hivalkodó retorikai mozzanatairól. Azzal azonban, hogy végeredményben teljesen száműzte a retorikából a *genus demonstrativumot*, egyben megfosztotta rendszerét a legfőbb érvtől, amely az etika visszanyerésére eredetileg a rendelkezésére állt. Lemondott a bemutató beszédnemről a grammatikusok javára, s ezzel megfosztotta magát attól a lehetőségtől, hogy visszanyerhesse a filozófiát (a logika és a fizika mellett elsősorban az etikát) a filozófiától. Az előbbiről lemondva az utóbbit sem szerezhetette vissza.

Műve vége felé haladva Quintilianus alighanem maga is világosan érzekelte már ezt az alapvető strukturális problémát. Hirtelen meglepő engedékenységet mutat, a stílus tekintetében igencsak felpuhítja korábbi álláspontját, meghajol szavai szerint a kor, valójában azonban a saját maga által felépített, de rajta részben túllépő, őt jócskán meghaladó rendszer koherencia-kívánalmai előtt, s végeredményben arra jut, hogy „ne legyen a tóga darócból, de selyemből se; ne legyen a fej nyíratlan, de lépcsősen vagy csigákba fodorított se” (XII, 10, 47). Műve végén pedig végre rányílik a szeme a nyelvi gyönyörűségek potenciális meggyőző erejére, az *elocutio argumentatív* lehetőségeire: nyíltan elismeri, hogy bizonyos eszközök „megütik a lelket, és sokszor egyetlen ütéssel ráveszik valamire, s éppen rövidségük miatt jobban beleragadnak, és gyönyörűségükkel meg is győzik” (XII, 10, 48.). Munkáját azonban e záró felismerések ellenére sem írta újra, nem készült el a javított, átdolgozott kiadás.

Quintilianus művében mindvégig a beszéd elsődlegességét vallja az írással szemben, munkája elsősorban és szinte kizárólag a szónoki megszólalás szabályozását célozza. Az *Institutio oratoria* talán éppen azért lehet az irodalmi szövegek olvasásának vezérfonala mégis, mert megtartotta testében filozófia és grammatika, etika és bemutató beszéd, *argumentatio* és *elocutio* ezen termékeny, végérvényesen aligha kibékíthető és a mű fogadtatástörténetében mindvégig aktívan ható feszültségeit.

III. Következtetés

Quintilianus retorikájának illegitim (nem eredeti nyelven történő) olvasása, valamint egy durva azonosítás szóbeszéden vagy tekintélyen alapuló (s így szintén illegitim) elfogadása ahhoz a kérdéshez vezetett el tehát, hogy – mivel Quintilianus mindenki másénál nagyobb hatású retorikája lemond a *genus demonstrativum*-ról, ami pedig maga az irodalom – esetleg nem értelmetlen, a tárgytól teljesen idegen, történeti szempontból indokolhatatlan tevékenység-e az irodalmi szövegek retorikai szempontú olvasása.

A példaképpen hozott fenti gondolatmenet a honi irodalomtörténet-író szakma legitimitási szabályainak maradéktalan betartása mellett nem jöhetett volna létre, vagy legalábbis nem juthatott volna el a nyilvános szakmai diskurzus küszöbére. Ez a gondolatmenet hivatásunk jelenlegi diskurzusszabályai szerint nem létezik. Ettől azonban még nem lesz kevésbé aggasztó. Én magam például felnőtt életem jelentős részét töltöttem irodalmi szövegek retorikai olvasásával, utastársaimat is erre figyelmeztettem, érthető módon nem örülnék tehát neki, ha mindez utólag értelmetlennek bizonyulna, annak viszont még kevésbé, ha tovább művelném a retorikai olvasást, holott értelmetlen. Ez a kérdés az eleve nembe vág, érinti az életemet, talán másokét is. Jó kérdés tehát. Kár, hogy valójában nem létezik. Szerintem jó lenne, ha létezne. Szerintem jó lenne, ha több lenne belőle.

Természetesen nem akarom azt állítani, hogy jó kérdés csak a legitimitási szabályok megsértésével jöhet létre, ahogyan azt sem garantálja semmi, hogy a fennálló legitimitási szabályokat áthágó gondolatmenet mindig jó kérdéshez vezet. Én is érzem, hogy a jelenlegi kulturális helyzetben pedagógiailag sem lenne szerencsés, ha rendszerszerűen elfogadnánk nem eredeti nyelvükön olvasott szövegekre vonatkozó interpretációkat, vagy szíves szóbeli közlésekre alapuló gondolati építményeket, nem is szeretnék senkit semmi ilyesmire biztatni. Az viszont szembeötlő, hogy bár az illegitim módú olvasás során létrejött megfigyelésemet utóbb megpróbáltam a legitimitási szabályok betartásával kifejtetni (idézttem, hivatkoztam, interpretáltam, argumentáltam), továbbá utólag a *genus demonstrativum* = irodalom-azonosítás mellé is megkíséréltem szakmailag legitimnek tekinthető érveket felsorakoztatni, ám ettől sem a (kidolgozott) gondolatmenet, sem az annak eredményeképpen előálló (jó) kérdés nem lett. (ahogy Balázs Mihály mesterünk szándékolta ironia esetén ejteni szokta ezt a szót:) *t*odományos. Nem, mert a *forrásuk* nem az.⁵

---

⁵ Ez pedig végeredményben azt jelenti, hogy a fennálló legitimitási szabályok szerint egy szöveg (gondolat- és érvezetése által) hiába *vallja magát* szakmainak, ha (eredetét tekintve, tehát:) *genetikailag* nem az. Ennyiben az efféle szabályok erős hasonlóságokat mutatnak bizonyos számomra igencsak ellenszenves, ráadásul sajnálatosan kortárs magyarság-definíciókkal.

Mindennek értelmében, azt hiszem, nem a nyelvtanulás kerülésére és aranyköpések vadászására, hanem szakmánk fennálló legitimitási szabályainak folyamatos, csendes, egyedi, minden külön esetre egyenként odafigyelő kritikájára szeretnék biztatni mindenkit. Egy kérdés akkor is lehet jó, ha a jelenlegi szakmai közfelfogás szerint nem legitim módon jött létre. Ahhoz azonban, hogy (a *genus demonstrativum* szabályai szerint) közösen dönthessünk a minőségéről, előbb meg kell engednünk, hogy létrejöjjön.

Konkrét példánál maradva: könnyen meglehet, hogy át kellene gondolnunk a fordítások használatára vonatkozó legitimitási szabályokat. Adamik Tamás és munkatársai nem csak együtt, de külön-külön is jobban értik a latin nyelvet és mélyebben ismerik a retorikát, mint én. Meggyőződésem, hogy fordításukból alaposabban megértettem Quintilianust, mintha legitim módon: önerőből, egyedül, latinul olvastam volna el a tizenkét könyvet. A magyar nyelvű idézeteknek mellétehettem volna ugyan a latin eredetijét, s akkor a szakközönségnél is nagyobb eséllyel kopogtathatnék, de ez a szokás szerintem közönséges parasztkivágás. Ami pedig az azonosítást illeti: semmi problémát nem látok abban, ha egy számunkra tekintéllyel rendelkező társunk argumentálatlan (s esetleg argumentálhatatlan, mert hosszú, formátlan, egyelőre nem formulázott, netán végképp formulázhatatlan tapasztalatokból táplálkozó) megállapítására alapozunk egy gondolatmenetet. Amikor, példának okáért, nagyra becsült kollégám, nehéz barátom, szeretett másod-unokatestvérem, Vadai István textológiai vagy verstani ügyekben már megint azt kiabálja, amit nagyon gyakran szokott, hogy *Nem úgy van!*, akkor én a legtöbb esetben már (végleg egyébként ritkán elmaradó) argumentumainak elhangzása előtt is hajlamos vagyok neki igazat adni. Nem azért, mert kiabál, hanem azért, mert nálam jóval többet és jóval elmélyültebben foglalkozott a verstannal vagy a textológiával.

A szakmánkban cirkuláló tudás jó része gyakorlati eredetű, tapasztalatokon alapuló tájékozott becslés, *személyes tudás*.⁶ Amelynek a szorosan vett tudományos diskurzusban való megjelenését és termékeny jelenlétét, igazán megbecsült fordításként vagy ihlető *bon mot*-ként történő keringését azonban nagyban megnehezítik, jószerivel ellehetetlenítik a jelenlegi, magukat hagyományörzőnek gondoló és hirdető, valójában azonban pőrén és durván technokrata legitimitási szabályok. A személyes tudás elemeinek valódi legitimálása nélkül viszont aligha érhetjük el a legnagyobb haladást abban, amiben – netalántán – eleve is kimagasanánk. Quintilianus szerint pedig éppen ez lenne a retorikának: a beszéd és az ember kiművelésének legfőbb célja (II, 8, 4).

⁶ POLÁNYI Mihály: *Személyes tudás: úton egy posztkritikai filozófiához*, I–II., Bp., Atlantisz, 1994.